

Belgenkampen in Nederland

Oorlogskinderen uit WO I getuigen

Tijdens de Eerste Wereldoorlog vluchtten veel Belgen naar Nederland. Onder de burgers hadden zich ook Belgische militairen gemengd. Tot hun ontzetting werden ze in het neutrale Nederland onmiddellijk ontwapend en tot het einde van de oorlog in interneringskampen ondergebracht.

Philip Vanoutrive is auteur en fotograaf. Dit artikel verscheen eerder in Memo geschiedenis / Eos Wetenschap nummer 03, 2012.

Na de Duitse inval op 4 augustus 1914 ontvluchtten honderdduizenden Belgische burgers het bezette moederland en overleefden de gruweljaren in Frankrijk of in Groot-Brittannië. Andere landgenoten haastten zich hals over kop naar Nederland, doodsbenauwd voor de oprukkende Duitsers die hun frustratie vanwege de Belgische tegenstand en de angst voor scherpshutters koelden op onschuldige burgers. Na de val van Antwerpen (10 oktober 1914) verbleven één miljoen Belgen op Nederlands grondgebied. Lieza Huybrechts (1909) was vijf jaar toen haar woonplaats Zondereigen – een gehucht in Baarle-Hertog – onder de voet gelopen werd door vluchtelingen. ‘Het was de totale chaos’, vertelt Lieza. ‘Een meelijwekkende processie van uitgeputte en radeloze mensen. We hadden te doen met die stakers: bejaarden die in een kruiwagen werden voortgeduwd, radeloze moeders met hongerige en krijsende baby’s op de arm, verzwakte zwangere vrouwen, kleine kinderen die een veel te zware vracht op de schouders meezeulden, vaders die stootkarren voor zich uit duwden, volgeladen met inderhaast bijeen

konden voorzien vonden een onderkomen bij particulieren, of ze vestigden zich in huur- of koopwoningen. De hulpbehoevende Belgen werden ondergebracht in vluchtoorden in Nunspeet, Ede of Uden. Ze leefden er onder constant toezicht en dienden zich aan een strikt kampleven en werkritme te houden. Maar de ‘overgelopen’ militairen baarden de Nederlandse overheid meer zorgen. Tijdens de eerste oorlogsweken hadden zich immers bijna 35.000 Belgische militairen onder de vluchtende burgermassa gemengd. Ze werden vaak als angsthazen of deserteurs nagewezen die hun land en koning in de steek hadden gelaten. Veel soldaten waren echter door hun officieren aan hun lot overgelaten en hadden voor een moeilijke keuze gestaan: gedood of krijgsgevangen genomen worden door de Duitsers of... de grens oversteken om via een bootreis van Vlissingen (NL) naar Folkestone (GB) en vervolgens naar Calais (FR), naar België terug te keren. Tijdens het verdere verloop van de oorlog zouden 32.000 Belgische vrijwilligers trouwens in de opzet slagen om het IJzerfront te bereiken. De ontgoocheling was dus niet te overzien toen ze het ‘vrije’ Nederland binnenstapten. Als neutrale natie was Nederland verplicht om de militairen van alle oorlogvoerende landen op hun grondgebied te ontwapenen en te interneren. De gevluchte Belgische manschappen belandden tot na de wapenstilstand in interneringskampen, de zogeheten Belgenkampen. Germaine De Koninck (1909) herinnert zich de ontgoocheling die haar vader, Frans, na de oorlog nog vaak liet blijken. ‘Hij maakte deel uit van het garnizoen dat in Mortsel Fort 4 moest verdedigen. Het fort kwam in de eerste linies te liggen en kreeg een Duitse voltref. ’s Nachts heeft vaders garnizoen het fort verlaten en is het op bevel van een commandant de Schelde overgestoken. Met een hele groep ►

‘In zijn eerste brieven, in het voorjaar van 1915, schreef Néotaire vooral over het eentonige kampleven en de verveling’

gegriste kleren en huisraad. Ze spoedden zich naar Baarle-Hertog en bleven daar eerst een tijdje rondhangen. Ze aten de hele gemeente leeg.’ Tijdens de eerste oorlogsmaanden werden in het Baarlese enclavegebied alleen al niet minder dan 24.000 Belgische vluchtelingen geteld. De meesten keerden snel naar huis terug en tot de wapenstilstand schommelde het aantal Belgische vluchtelingen in Nederland steeds rond de honderdduizend. Diegenen die in hun eigen levensonderhoud

Valère De Corte
bezit nog het mo-
bilisatie-zakboekje
van zijn broer Né-
otaire. Foto: Philip
Vanoutrive.

zijn ze vervolgens naar Nederland gevlucht. Ze werden onmiddellijk gearresteerd door Nederlandse militairen en moesten hun wapens op een hoop gooien. Mijn vader heeft dat steeds als een vernedering gevoeld, want ook hij en zijn strijdmakkers hadden zich voorgenomen om te proberen naar België terug te keren. De ontzetting was nog groter toen ze in een kamp te Assen werden opgesloten. Daarna kwam vader terecht in Kamp Zeist. Er was geen weg terug, vader voelde zich opgesloten als een misdadiger.'

Overleven in ballingschap

De Belgische militairen werden ondergebracht in loodsen en magazijnen van kazernes. De meesten belandden in de garnizoensstad Harderwijk en in de infanteriekazerne van Amersfoort. Nabij Amersfoort werd Kamp Zeist gebouwd op bevel van de minister van Oorlog. Medio oktober 1914 waren in Harderwijk al 13.000 Belgen 'gehuisvest'. Vijfdui-

zend mannen vonden een onderkomen in de kazernegebouwen en de overige achtduizend moesten de eerste maanden in tentenkampen doorbrengen, voordat de barakken gebouwd werden. Na de bouw van houten slaapcomplexen in Kamp Zeist verrezen ook in Harderwijk vijftig barakken. Er was geen verwarming en in elk onderkomen zaten minstens 250 mannen op elkaar gepropt, want in het kamp verbleven gemiddeld 12.000 tot 15.000 Belgen. Uitwerpselen, afwaswater en andere troep stroomde door open greppels. In die eerste maanden waren de hygiëne en de levensomstandigheden erbarmelijk.

Algauw werd vooral het Belgenkamp in Harderwijk uitgebouwd tot een heus dorp met studie- en ontspanningsruimtes, ateliers, sanitaire voorzieningen, kantines, kerkbarakken, een schouwburg, ziekenzalen, restaurants, een voetbalveld, een gymzaal, een wielerspiste en een bibliotheek. Er waren zelfs échte Belgische frietjes te krijgen. In tegenstelling tot Kamp

Germaine De Koninck toont een foto van de kinderen met de tekst 'Een kus voor Papa, Broeder en Nonkel'. Foto: Philip Vanoutrive.

Zeist kreeg het interneringskamp van Harderwijk ook elektriciteit en een riolering. Om half zes 's ochtends werden de geïnterneerden gewekt en aangespoord om te werken in de ateliers en de magazijnen, mee te helpen in de keukens en de kantoren, onderhoudsklussen uit te voeren en hun vak-kennis in te zetten bij de verdere opbouw van het kamp. Het werk was onbezoldigd en de aanmoedigingen van de kampoversten kenden maar een matig succes. Sommige geïnterneerden gingen na verloop van tijd, onder bewaking, buiten het kamp werken. Belgische ambachtslieden en arbeiders waren gewild want een flink aantal Nederlandse werkkrachten was gemobiliseerd. De geïnterneerden kregen de kans om een vakopleiding te volgen in het kamp, die ze na afloop vrijwillig konden toetsen aan de praktijk. De Belgische overheid had wel verboden dat haar onderdanen arbeid verrichtten voor Nederlandse werkgevers die aan Duitse klanten leverden. Tussen het werk door waren er appels en eetpauzes. Om negen uur 's avonds sloten de barakken: tijd voor weer een oncomfortabele nacht.

Valère De Corte (1910-2011) was de jongste van een kroostrijk Poperings gezin. Zijn drie oudste broers werden eind juli 1914 onder de wapens geroepen. Maurice keerde na de oorlog behouden terug van het IJzerfront. Julien en Néotaire brachten de oorlogsjaren door in het kamp van Harderwijk. 'Hun garnizoen had het fort van Haasdonk verlaten, er was zelfs helemaal niet gevochten', vertelde Valère mij in 2010. Hij toonde mij brieven die Néotaire naar zijn jongste broers en zusjes geschreven had; zij verbleven tijdens de oorlog in Frankrijk. In zijn eerste brieven, in het voorjaar van 1915, schreef Néotaire vooral over het eentonige kampleven en de verveling waaronder hij leed. De hachelijke omstandigheden zal hij wellicht voor zichzelf gehouden hebben. In Néotaires brief van 18 september 1915 staat: *Gedurende de vakantie heeft hier, in het kamp, eene tentoonstelling van werken en schrijfboeken plaats gehad. Nu is er eene tentoonstelling in Den Haag, dat is de hoofdstad van Holland [sic]. Mijn schrijfboeken zijn er naartoe gestuurd en de mijne helemaal alleen van de leerlingen die in mijne klas zijn. De Belgische minister van Wetenschappen, Mr. Poulet, is komen kijken en was zeer tevreden. Het is hier nog erger dan in een college. De bel huist als weer de klas gaat beginnen, en van 8 uren 's morgens tot 8 uren 's avonds zijn de klassen vol met studenten. Er zijn 20*

Jeanne Clapdorp heeft een foto van het gezin in Amersfoort. Foto: Philip Vanoutrive.

klassen en er gaan zoo rond de 4.000 soldaten naar school. Doet gij ook maar goed uw best. De minister aan wie Néotaire refereerde, was Prosper Poulet, minister van Wetenschap en Kunsten van 1911 tot 1918. In juni 1916 bezocht deze ook nog een vluchtelingenoord voor Belgische burgers in Gouda.

Een oorlogsjaar verder begon het gemis aan thuis echter langzaamaan te knagen. De winters waren het zwaarst voor de broers De Corte. 'In de onverwarmde barakken was het tijdens de winter Siberisch koud. Daar had hij het wel over', getuigde Valère. 'Soms bleef hij tot na de middag in bed liggen, niet uit luiheid maar om zich tegen de kou te beschermen. Aan het plafond van de barakken hingen ijspegels die 's nachts smolten door de

'In de onverwarmde barakken was het tijdens de winter Siberisch koud'

warme adem van de geïnterneerden. Tegen de ochtend was alles vochtig of nat. Néotaire schermde de dekens af met zijn kapotjas en bleef dan zo lang mogelijk in dat kleine warme nest liggen. Om zich niet te laten verlammen door de koude, zo verwoordde hij het.'

In zijn brieven, geschreven in de winter van 1917-1918, had Néotaire het over *'de dikke laag sneeuw die het kamp in een oord van rouw gedompeld had'*, en over *'het dichtgevroren IJsselmeer, waaruit ijsschotsen met een dikte van 80 centimeter omhoog staken'*. Zal ik nog een vierde barre winter in ballingschap moeten overleven, vroeg hij zich af. De monotonie van het kampleven en de eenzaamheid begonnen zich meer en meer te laten voelen. Néotaire ►

Het Belgenkamp in Harderwijk bestond aanvankelijk uit tenten. Later werden barakken gebouwd.

omschreef het harde kampleven als de leermeester die zijn ziel smeedde, om het hoofd te bieden aan eventuele toekomstige moeilijkheden. Dat bleek nodig, want nadat hij eind september het vertrek van de zwaluwen had aanschouwd, zou nóg een bitter koude oorlogswinter volgen. De Nederlandse onderdanen hadden het tijdens de oorlog knap lastig om niet van honger te creperen. Duitsland respecteerde dan wel de neutraliteit van Nederland – het land fungeerde immers als ideale beschutting voor de rechterflank van de oprukkende Duitse troepen – de Nederlandse regering moest zich steeds in bochten wringen om zowel aan de eisen van de Duitsers, als aan de strenge voorwaarden van de geallieerden te voldoen. In de lente van 1918 kampten ook de geïnterneerden met de voedselschaarste die Nederland in zijn greep hield. Néotaire schreef dat het broodrantsoen van 500 gram

“s Ochtends prepareerde tante minutieus haar smokkelkop. Ze stak de lange haren op en midden in haar kapsel verstopte ze brieven”

gehalveerd werd en het wekelijks rantsoen van de aardappelen teruggeschoefd tot vier kilogram. Néotaire heeft nog één herfst de zwaluwen uit Harderwijk zien wegvliegen. Zijn vijfde winter in het barakkenkamp zal hij er van lieverlee hebben bijgenomen, want vanaf 11 november begon Néotaire de Corte de dagen af te tellen om naar Poperinge terug te keren, schreef hij. ‘Het was pas in juli 1919 dat ik hem terugzag’, herinnerde Valère zich. ‘Het was kermis in Poperinge, de eerste na de oorlog. Wijzelf waren nog niet lang terug uit Frankrijk.’

De correspondentie (via Engeland) tussen Néotaire De Corte en zijn broers en zussen in Frankrijk verliep probleemloos. Anders was het gesteld met de briefwisseling tussen de geïnterneerden in Nederland en de familie in België. Die werd door de bezetter nog enigszins getolereerd op voorwaarde dat de geadresseerde niet in het *Etappengebied* woonde. Dat strekte zich uit over bijna heel Oost-Vlaanderen, een stukje van West-Vlaanderen en van Luxemburg en het westelijk deel van Henegouwen – er heerste een burgerlijk en een uitermate streng Duits militair bestuur. Bovendien hadden de Duitsers de Belgisch-Nederlands grens afgesloten en in de lente van 1915 startten ze met de installatie van een draadversperring die ze onder hoogspanning zetten, de zogenaamde Dodendraad. Toch slaagden er nog steeds oorlogsvrijwilligers, spionnen en smokkelaars in om met behulp van allerlei trucs de dodendraad behouden te passeren.

Germaine De Koninck, van wie de vader in het Belgenkamp te Amersfoort verbleef, vertelde: ‘Eén keer per maand reisde tante Marie vanuit onze woonplaats, Dendermonde, te voet naar Vilvoorde. Daarvoor moest ze ongehinderd het *Etappengebied* zien uit te geraken. Op een keer mocht ik mee met tante Marie, ik vermoed dat ik toen al een jaar of acht was. Voor het vertrek prepareerde tante minutieus haar *smokkelkop*. Ze stak de lange haren op en midden in haar kapsel verstopte ze een of meerdere brieven. In Vilvoorde namen we de tram tot in Brussel bij tante Pauline, die beschikte over de nodige contacten om de correspondentie voorbij de elektrische draad te krijgen. Omgekeerd ontvingen wij soms brieven van vader.’

Voor de familie van Lieza Huybrechts uit Zondereigen betekende de grensversperring een godsgeschenk. Lieza: ‘De Duitsers hadden de versperring vlak voor ons huis opgetrokken, zo kwamen wij van de ene op de andere dag op Nederlands grondgebied te liggen. Mijn vader, die eveneens in het kamp van Harderwijk geïnterneerd was, mocht daardoor al in 1915 terug naar huis keren. Op het kistje dat hij in het kamp maakte, staat daarom vermeld: *Gedenkenis 1914-1915*.’

Opnieuw verenigd in Nederland

Gehuwde Belgische geïnterneerden mochten bezoek ontvangen van hun gezin. Zelfs de Duitse bezetter stond deze gunst oorspron-

kelijk in beperkte mate toe. Beducht voor spionage werden de Duitsers echter alsmaar minder happig om *Reisescheine* voor Nederland uit te reiken. De hoogspanningsdraad langs de grens maakte het vrijwel onmogelijk om de geïnterneerde echtgenoot nog met een bezoekje te verblijden. De moeder van Jeanne Clapdorp (1909) ging regelmatig van Lokeren naar Amersfoort om even haar man Louis te ontmoeten die zijn dagen doorbracht achter het prikkeldraad van Kamp Zeist. 'Moeder was dan enkele dagen weg van huis; ondertussen zorgde een tante voor ons', vertelde Jeanne. 'Ze ging steeds in het gezelschap van een paar andere dames, een van die vrouwen had kennissen wonen in Loenhout. Hun huis stond pal op de grens: als je de achterdeur uitstapte, stond je in Nederland. Als moeder in Amersfoort was, mocht vader een dag en een nacht het kamp verlaten. Mijn ouders overnachtten dan bij de familie Velthuyzen in de Bonifaciusstraat. Na de installatie van de hoogspanningsdraad durfde moeder niet meer in het geniep naar Amersfoort te gaan. Maar mevrouw Velthuyzen – moeder stond ondertussen op goede voet met haar – wist raad.'

Vanaf eind 1915 eiste Nederland dat elk gezinshoofd van de nieuwe lading families die overkwamen, in staat zou zijn om het gezin te onderhouden. 'Mevrouw Velthuyzen nodigde mijn moeder uit om bij haar als huishoudhulp in dienst te treden. En mijn zusje Maria en ik mochten mee! In Antwerpen werd de aanvraag door de Duitsers goedgekeurd. We

kregen alle drie een *Reiseschein* met onze foto erop. Ik was zo blij om mijn papa terug te zien', zei een ontroerde Jeanne. 'Nu mocht hij al twee maal per week het kamp verlaten. Mevrouw Velthuyzen verhuurde moeder een voorkamer met keuken, op de eerste etage.' Jeanne Clapdorp verzekerde dat mevrouw Velthuyzen steeds correct handelde, maar andere huiseigenaren durfden aan hun Belgische huurders vaak woekerprijzen te vragen. Om dit misbruik tegen te gaan, werden de maximumverhuurprijzen door de stad gereguleerd. Onder andere in Harderwijk en Amersfoort liet de regering gezinswoningen bouwen. Gezinnen van geïnterneerden werden er verenigd, eveneens op voorwaarde dat het gezinshoofd de kost verdiende. Kansarme gezinnen kwamen terecht in het veel minder gewilde gezinsdorp Nunspeet. De Clapdorps verhuisden naar Nieuwdorp, een pas gebouwd gezinsdorp aan de rand van Amersfoort. 'We woonden er samen met papa', vertelde Jeanne. 'Ons huisje was niet groot, ►

Lieza Huybrechts met het kistje dat haar vader maakte. Foto: Philip Vanoutrive.

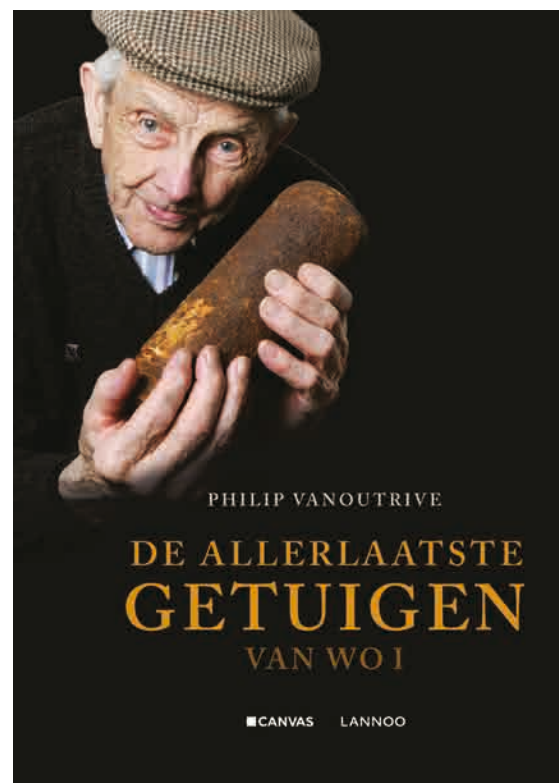
maar leuk. We hadden zelfs een voor- en een achtertuin, waar we speelden met Poeleke, de poes die vader ons cadeau gedaan had. Enkel het sanitair liet te wensen over. De wc was een plank die boven op een ton lag. Een volle poepton moest worden geruild tegen een lege. Marie en ik gingen naar school. Alhoewel ik die leeftijd al voorbij was, moest ik naar de kleuterklas. Dat stond mij niet aan. In Antwerpen mochten de kinderen naar de peuterspeelplaats vanaf het moment dat ze 'proper' waren, en voor de oorlog zat ik al op de lagere school. In Nieuwdorp moesten we stomme versjes afdreunen, zo van: *tsjok, tsjok, tsjok... achter haren rok, zo gaan wij naar buiten, waar de vogeltjes fluiten*. Ik kon al lezen en schrijven en vader gaf mij elke dag les. Hij was zelf ook leergierig. In Kamp Zeist had hij lessen Frans gevolgd want hij wilde het na de oorlog tot commissaris van de politie schoppen. Toen ik eindelijk naar de lagere school in Amersfoort mocht gaan, werd ik een uitmuntende leerling. Het was een katholieke school met nonnen en daar moesten we veel bidden, wat niet strookte met de ideeën die er thuis heersten. Trouwens, we werden in Amersfoort beter bejegend door de protestantse gemeenschap. Die toonde zich behulpzaam en vriendelijk. De katholieken

eveneens ontzegt. Dat hij door de Belgische regering en de krijgsraad als een lafaard beschouwd werd, heeft vader zwaar aangegepen.' Van de 33.471 geïnterneerde Belgische soldaten in Nederland, hebben er slechts 469 frontstrepes gekregen. Meer dan negentig procent van de geïnterneerde officieren kreeg wel een onderscheiding. Moeder Clapdorp ontving wel een maandelijkse uitkering, wist haar dochter Jeanne nog. 'Terwijl vader nog in Kamp Zeist zat, ontving moeder negentig frank per maand. Het was onze enige bron van inkomsten, we moesten ervan zien te overleven.' Papa Clapdorp overleed op 14 oktober 1918 in Amersfoort, negenentwintig dagen voor de wapenstilstand. Hij werd drieëndertig jaar. De Belgische militaire muziekkapel uit het interneringskamp begeleidde de rouwstoet naar het kerkhof. 'Inwoners van Amersfoort stonden langs de weg toen we voorbijtrokken', herinnerde Jeanne zich. 'Het was ontroerend. In de winter van 1918-1919 zijn moeder, Maria en ik teruggekeerd naar Lokeren. Met enkele chocoladen Kwattaletters maar zonder vader en onze poes Poeleke.' ■

'Dat hij door de Belgische regering en de krijgsraad als een lafaard beschouwd werd, heeft vader zwaar aangegepen'

maakten ons vaak uit voor Belgische *allesvreeters*. Nochtans hadden we geen eten over en op den duur kwamen de bruine bonen ons de oren uit. Met Sinterklaas werden we dan weer wel verwend. De Nederlanders vierden het feest van de heilige Nicolaas uitgebreider dan Kerstmis. Op 5 december was het 'strooiavond' en werden pepernoten te grabbel gegooid. De dag later trok een stoet met Sinterklaas en Zwarte Pieten door de straten van Amersfoort. Dan kregen we chocoladen Kwattaletters en een mannetje van speculaas. Die noemden we *taai taai*, omdat we er onze tanden bijna op stuk beten.'

Frans De Koninck kreeg na de oorlog geen uitkering. 'Vader is na zijn terugkeer uit Nederland voor de krijgsraad moeten verschijnen', vertelde zijn dochter Germaine. 'Hij werd niet gestraft, maar hij kreeg geen frontstrepes met het daaraan gekoppelde oorlogspensioen. De familievergoeding van driehonderd frank waar hij recht op had, werd hem

Meer verhalen van oorlogskinderen staan in *De allerlaatste getuigen van WO I* van Philip Vanoutrive, verschenen bij Uitgeverij Lannoo. Informatie over de auteur is te vinden op zijn website www.philipvanoutrive.be.